



Ankara İl Merkezinde Okul Öncesi Öğretmenlerin Çölyak Hastalığına İlişkin Bilgi Düzeyleri ve İlişkili Etmenler*

Knowledge Levels of Preschool Teachers on Celiac Disease and Related Factors in Ankara City Center

**  **Gürçühan FİDAN¹**  **Deniz ODABAŞ²**

¹Ege Üniversitesi Halk Sağlığı Hemşireliği Doktora Programı, İzmir, Türkiye

²Ankara Üniversitesi-Tıp Fakültesi-Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

*Çalışma Ankara Üniversitesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı 'Ankara İl Merkezinde Okul Öncesi Öğretmenlerin Çölyak Bilgi Düzeyi ve İlişkili Etmenler' adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

**Çalışma özet literatür formatında sözel sunum şeklinde 5. Uluslararası 23.Ulusal Halk Sağlığı Kongresinde sunulmuştur.

Öz

Amaç: Çalışmamızda Ankara il merkezinde eğitim veren okul öncesi öğretmenlerinin Çölyak ile ilgili bilgi düzeyleri ve ilişkili etmenlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Tanımlayıcı tipte olan bu çalışmanın evrenini Ankara İl merkezinde bulunan kamu ve özel okul öncesi kurumlarda çalışan 227 öğretmen oluşturmaktadır. Çölyak bilgi düzeyi ölçümünde Sağlık Bakanlığı Çölyak Hastalığı Öğretmenlere Yönelik Bilgilendirme Rehberinden yararlanılarak oluşturulan bilgi formunda yer alan her bir doğru cevap 1 puan olarak hesaplanmıştır. Araştırma verileri, 01.09.2019-01.03.2020 tarihleri arasında tüm okullarda öğretmenlerle yüz yüze görüşme yöntemi ile veriler toplanmıştır.

Bulgular: Öğretmenlerin %96'sı kadın, yaş ortalamaları 34.68±8.45, çölyak bilgi puan ortalaması 25.71±10.14 olarak hesap edilmiştir. Öğretmenlerin bilgi puan ortalamaları incelendiğinde; kamu okullarında çalışan (p=0.016) okulunda beslenme dostu okul sertifikası bulunan (p=0.019), sınıf içi etkinliklerde özel diyet gereksinimi olan öğrenciye özgün planlama yapan (p=0.024) ve öz bildirimle Çölyak bilgi düzeyini yeterli bulan öğretmenlerin (p<0.001) Çölyak bilgi puan ortalaması yüksektir.

Sonuç ve Öneriler: Çölyak bilgi düzeyi, araştırmaya katılan öğretmenlerin üçte ikisinde düşük veya orta düzeyde bulunmuştur. Çölyak bilgi düzeyi öz bildirimi ile bilgisini yetersiz olarak değerlendiren ve beslenme dostu okul sertifikası olan okullarda ve kamu kurumlarında çalışan öğretmenlerde diğer gruplardan daha yüksektir. Çölyaklı öğrencinin sınıf içerisinde güvenli besine ulaşımı, etkinliğe tam katılımı konusunda glütensiz ürünlere ulaşımı önemlidir. Yönetici, öğretmen ve öğrencilerde farkındalık geliştirilmesi adına 9 Mayıs Dünya Çölyak Gününün her yıl kutlanması, Çölyak konulu hizmet içi eğitimler ile öğretmen farkındalıklarının artırılarak sınıf içerisinde ve okul ortamında Çölyaklı öğrencinin hastalık riski azaltılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çölyak Hastalığı, bilgi düzeyi, okul öncesi eğitim, öğretmen

* Geliş Tarihi:13.02. 2022 / Kabul Tarihi: 21. 07. 2022

**Sorumlu Yazar e-mail: gurcuhanfidan@gmail.com

Atf; Fidan, G., Odabaş, D.(2022).Ankara İl merkezinde okul öncesi öğretmenlerin Çölyak hastalığına ilişkin bilgi düzeyleri ve ilişkili etmenler. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*,4(3):201-216.Doi:10.54061/jphn.1071628



Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License.

Abstract

Objective: In our study, it is aimed to determine the knowledge levels of pre-school teachers teaching in the city center of Ankara and related factors about Celiac.

Materials and Methods: The universe of this descriptive study consists of 227 teachers working in public and private pre-school institutions located in the city center of Ankara. In the measurement of celiac knowledge level, each correct answer in the information form created by using the Ministry of Health Informing Guide for Celiac Disease Teachers was calculated as 1 point. Research data were collected by face-to-face interviews with teachers in all schools between 01.09.2019 and 01.03.2020.

Results: Teachers were of the %96 female, their mean age was 34.68 ± 8.45 , and the mean celiac knowledge score was calculated as 25.71 ± 10.14 . When the knowledge point averages of the teachers are examined; Teachers who work in public schools ($p=0.016$), who have a nutrition-friendly school certificate in their school ($p=0.019$), who make specific plans for students who need special diets in classroom activities ($p=0.024$), and who find their celiac knowledge level sufficient with self-report ($p<0.001$) celiac knowledge score average is high.

Conclusion and recommendations: The level of celiac knowledge was found to be low or moderate in two-thirds of the teachers participating in the study. The level of celiac knowledge is higher than the other groups in teachers who self-report and evaluate their knowledge as inadequate and who work in schools and public institutions that have a nutrition-friendly school certificate. Access to gluten-free products is important for the celiac student's access to safe food in the classroom and full participation in the activity. Celebrating World Celiac Day every year in order to raise awareness in administrators, teachers and students, and increasing teacher awareness with in-service trainings on Celiac should reduce the risk of celiac disease in the classroom and school environment.

Keywords: Celiac Disease, knowledge level, preschool education, teacher

GİRİŞ

Çölyak hastalığı (glüten duyarlı enteropati), genetik olarak yatkın olan bireylerde, buğday ve buğday ürünleri (arpa, çavdar, yulaf gibi.) içerisinde bulunan ve bir protein olan glutene karşı immünolojik bir yanıt geliştiren proksimal ince barsak hastalığıdır (Karahmet,2018). Epidemiyolojik çalışmalarda dünyada Çölyak hastalığının tahmini sıklığı %0.6-1 olarak bildirilmiştir (Özkaya & Özkaya, 2018). Türkiye’de yapılan bölgesel çalışmalarda %0.3 -%1 arasında tespit edilmiş, 2006-2008 yıllarında bu konuda yapılan prevelans çalışmasında ise 20.190 sağlıklı okul çocuğu arasında çölyak hastalığı görülme sıklığı %0.47 olarak bulunmuştur (Dalgıç ve ark., 2011; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017). Çölyak hastalığı yaşamın herhangi bir döneminde ortaya çıkabilmektedir ancak en sık ortaya çıktığı yaş grubu glutenin diyetle eklendiği 1-3 yaş arasındadır (Aşık, 2019; Elliiki, 2019). Çölyak hastalığı yaşamın herhangi bir döneminde ortaya çıkabilmektedir ancak en sık ortaya çıktığı yaş grubu glutenin diyetle eklendiği 1-3 yaş arasındadır (Aşık, 2019; Elliiki, 2019). Klinik özelliklerine bakıldığında hastalık belirtileri genellikle ishal yorgunluk, kilo kaybı ve şişkinliktir. Hastanın yaşı, hastalığın süresi, yaygınlığı ve belirtilerin gastrointestinal ya da ekstraintestinal olması hastalığın klinik seyrinin değişmektedir (Küçükazman ve ark., 2008). Çölyak hastalığında tanı serolojik testler ve ince barsak biyopsisi ile konulmaktadır. Tanıda ilk basamağı serolojik testler oluştururken ince barsak biyopsisi tanı da altın standardı oluşturmaktadır (Serin & Akbulut 2017). Hastalığın herhangi bir medikal tedavisi olmamakla birlikte tek tedavi yöntemi ömür boyu glutensiz diyettir (Moya et al., 2020).

Çocuk yaş grubunda diyetle uyum büyüme geriliğinin önüne geçilmesi ve normal büyümenin gerçekleşmesi açısından önemlidir (Öztürk, 2019). Beslenme alışkanlığının küçük yaşlarda edinildiği düşünüldüğünde okul öncesi dönem çocukların beslenme sorumluluğu kazanması açısından önemli bir dönemdir (Fidan & Çalışkan 2020). Bu dönemdeki çocuklar çevresindeki tüm uyaranlara, aktivitelere, öğretilere tamamen açık durumdadır. Aynı zamanda duygusal, psiko-sosyal, bilişsel ve fiziksel yönden de gelişiminin devam ettiği ve şekillendiği, çocuğun ailesi dışında farklı bir ortamda bulunduğu ilk dönemdir. Bu gelişimi etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi de beslenmedir (Öztürk & Türker 2021). Çocuklar için beslenme genellikle sosyal bir durumken Çölyak hastalığı gibi her şart ve koşulda diyet zorunluluğu gerektiren bir hastalığın varlığında bu durum sosyal içe çekilme, psikolojik sorunlarla sonuçlanabilmektedir. Doğru beslenme alışkanlığının kazandırılması, ebeveynlerin üzerine düşen bir görev olduğu kadar, okul öncesi öğretmenlerine de düşmektedir. Meyer & Rosenblum’a göre (2017); Çölyak hastalığını iyi yönetmek ve glutensiz diyetle uyumlarına yardımcı olabilmek için Çölyak hastalığı olanların günlük aktivite ve rutinlerini dikkatlice incelenmelidir. Bu durumun sağlanabilmesi ve avantaja çevrilebilmesi öğretmenlerin sağlık bilgi düzeyleri, hastalık belirti ve bulgularına ait bilgileri ile paraleldir. Ancak yapılan bazı çalışmalar göstermiştir ki okul öncesi öğretmenleri eğitimleri boyunca sağlık eğitimini ya yetersiz ya da hiç almamışlardır (Gündüz ve ark., 2013).

Özel diyet gereksinimini zorunlu kılan hastalıklar ve doğru beslenme davranışını kazandırmak için okul öncesi dönemden itibaren öğrencilere yaşam boyu uygulayabilecekleri bir sağlıklı yaşam modeli oluşturmak gerekmektedir (Fidan & Çalışkan 2020). Bu çalışmada, çocukların beslenme alışkanlıklarını edindikleri okul öncesi dönemde eğitim veren öğretmenlerin özel beslenme gereksinimi olan Çölyak hastalığı ile ilgili bilgi düzeylerinin belirlenmesi, bilgi eksikliği olan noktaların belirlenmesinin yanı sıra Çölyak hastalığı ile ilgili okul ortamında bir farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Araştırma Sorusu

Okul öncesi öğretmenlerinin Çölyak bilgi düzeyini nedir?

Okul öncesi öğretmenlerinin Çölyak bilgi düzeyini etkileyen etmenler nelerdir?

GEREÇ VE YÖNTEM**Araştırmanın Tipi**

Tanımlayıcı tipte yapılan bir araştırmadır.

Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırmanın verileri Ankara İl merkezindeki (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle) kamu ve özel okul öncesi kurumlarında, 01.09.2019-01.03.2020 tarihleri arasında tüm okullarda öğretmenlerle yüz yüze görüşme yöntemi ile veriler toplanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Ankara İl merkezinde (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle) bulunan kamu ve özel okul öncesi kurumlarda çalışan öğretmenler olarak belirlenmiştir. Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü 2017-2018 Yılı İstatistikleri'nden, ilçelere ve okul türüne göre okul isimlerine ulaşılarak, listeden özel ve kamu okul öncesi eğitim veren kurumlar rastgele sayılar çizelgesi kullanılarak çalışmanın yapıldığı 98 okul alınmıştır.

Araştırma evrenini temsilen kamu ve özel okul öncesi kurumlarına göre tabakalı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Minimum örneklem büyüklüğü evrendeki birey sayısının bilindiği formüle göre hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama göre okul öncesi kurumlardan toplam 450 öğretmen alınması planlanmıştır.

$$N(t1-\alpha)^2 (p.q)$$

$$n = \frac{N(t1-\alpha)^2 (p.q)}{S^2 (N-1) + (t1-\alpha)^2 (p.q)}$$

N : Evrendeki birey sayısı (N=4.503 olarak alınmıştır)

n : Örnekte bulunması gereken birey sayısı (formülün çözümü ile bulunacak minimum birey sayısı) (n=450 bulunmuştur)

p : Bir olayın toplumda görülme sıklığı, olasılığı (prevelans, insidans, ölüm, doğum hızları, vb.), (p=%50 olarak alınmıştır)

q : (1-p) Bir olayın toplumda görülme sıklığı, olasılığı.(q=%50 olarak alınmıştır)

S : Elde edilecek hızın standart sapması. (S=0.05 olarak alınmıştır)

t1-α : Belirli güven düzeyinde t çizelgesinden bulunacak değer.(serbest derecesi sonsuz için t = 1,96 olarak alınmıştır)

(p ve q ulusal ve uluslararası benzer çalışma olmaması nedeni ile (p ve q görülme / görülmememe sıklığı) %50 olarak alınmıştır.)

2017-2018 eğitim öğretim yılı Ankara il merkez ilçelerinde bulunan kamu ve özel okullarda eğitim veren öğretmen(n=4503) sayısı baz alınarak örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Örneklem büyüklüğü evrendeki birey sayısının bilindiği formül kullanılarak prevelans %50 alınarak minimum örneklem büyüklüğü 384 olarak hesap edilmiştir,

hesaplama kolaylığı olması için her bir ilçeden öğretmenlerin %10'unun alınarak 450 öğretmen üzerinde yürütülmesi planlanmıştır. Çölyaklı öğrencisi olan ya da olmayan gibi bir ayırım gözetmeksizin gönüllülük esası dikkate alınarak belirlenen örnekleme ulaşana kadar çalışmaya alınması planlanmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönem COVID-19 pandemisine denk gelmiş ve okulların kapanması nedeni ile 227 öğretmene ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları ve Süreçleri

Çalışmaya katılanlara araştırmacı tarafından oluşturulan ve alan yazın taranarak elde edilen 56 sorudan oluşan 'Veri Toplama Formu' verilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018; Clark, 2015).

Veri toplama formu katılımcının sosyo-demografik özellikleri (30 soru), Çölyak bilgi düzeyi (9 soru) ve çalışmakta olduğu kuruma dair (17 soru) sorular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Çölyak bilgi düzeyi formunda yer alan sorulara verilen her doğru yanıt 1 puan her yanlış veya boş bırakılan soru ise 0 puan olarak değerlendirilmiştir. Öğretmenlerin cevaplarına göre çölyak bilgi puanı maximum 50 minimum 0 olarak belirlenmiştir. Bilgi puanı dağılımı göz önünde bulundurularak ortalamanın altında kalanlar Düşük Bilgi Düzeyi (Çölyak bilgi puanı<25), ortalama ve tepe değeri arasında kalanlar Orta Bilgi Düzeyi (Çölyak bilgi puanı 25-29) ve tepe değerinin üstünde kalanlar Yüksek Bilgi Düzeyi (Çölyak bilgi puanı>29) olarak gruplanmıştır. Çölyak bilgi puanı ortanca değerin altı ve üstü olacak şekilde kategorize edilmiştir

COVID-19 pandemisinde okul öncesi eğitim kurumlarının kapanması nedeniyle anketin yüz yüze yapılması mümkün olamayacağından örneklem sayısına ulaşabilmek için kalan okullara dijital platformdan oluşturulmuş 'veri toplama formu' unda bulunan soruların içerisinde olduğu bir form hazırlanarak 23 okul yöneticisine web sayfalarında yer alan telefon ve e-posta adreslerine okul öncesi öğretmenlere iletilmesi istenerek gönderilerek çalışmaya devam edilmiştir. Toplamda örnekleme alınan 98 okuldan 48'ine (%49,0), 450 öğretmenden 227'sine (%50,4) ulaşılmış, bu noktada güç (power) analizi yapılmış bu öğretmen sayısı ile %92 güce ulaşıldığı tespit edilmiş ve veri toplama süreci tamamlanmıştır.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı Değişken; Çölyak bilgi puanı.

Bağımsız değişkenler; Okul öncesi öğretmenin; Yaşı, Cinsiyeti, Mezuniyet yeri/yılı, Öğretmen olarak çalışma süresi, Medeni durumu, Çocuk sahibi olma durumu, Mevcut tanı konmuş bir sağlık sorunu olma durumu, Bu kurumda çalışma süresi, Mezuniyet sonrası eğitim, kurs, seminer vb. etkinliklere katılma durumu, Çalışmakta olduğu ilçe, Çalışılan kurumun kamu ya da özel olma durumu, Şu anda eğitim verdiği yaş grubu/sınıf, Çölyak ile ilgili temel bilgi kaynağı, Çölyak ile ilgili bir mezuniyet öncesi/ sonrası eğitim alma durumu, Kurumun hizmet içi eğitim programında Çölyak hastalığının olması durumu Çölyaklı yakını/öğrencisi olma bağımsız değişkenleri oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Sayısal değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorow-Smirnov / Shapiro Wilk normallik testleri ve grafiksel yöntemlerle değerlendirildi. Normal dağılıma uymayan sürekli değişkenlerde ortanca ve 1. çeyreklik ve 3. çeyreklik (Ç1-Ç3) değerleriyle, normal dağılıma uyanlarda ortalama ve standart sapma değerleriyle, kategorik değişkenler sayı ve yüzde ile sunulmuştur. Bağımsız 2 grup karşılaştırmasında Mann-Whitney U testi, 2'den fazla bağımsız

grup karşılaştırmasında Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Çölyak Bilgi puanı seviyesini etkileyen faktörleri belirleyebilmek için Lojistik regresyon modeli Backward LR yöntemi ile yapıldı. Modelin uyumu Hosmer Lemeshow testi ile değerlendirildi. Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programının 22.0 versiyonu kullanılarak yapılmıştır. İstatistiksel değerlendirmede $p < 0,05$ kabul edilmiştir.

Araştırma ile İlgili Etik Bilgi: Araştırmanın yürütülebilmesi için Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi Etik Kurulundan 56786525-050.04.04/74848 sayı ve 25/07/2019 tarihli izin alınmıştır. Çalışma verilerinin toplanması esnasında katılımcılara aydınlatılmış onam formu doldurtulmuş gönüllü olanlar çalışmaya dahil edilmiştir.

BULGULAR

Ankara il merkezinde okul öncesi öğretmenlerinin Çölyak hastalığı bilgi düzeyinin belirlenmesi için 227 öğretmen ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş ortalaması 34.68 ± 8.45 olup, %96'sı kadındır. Öğretmenlerin yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde; %45'i 30-39 yaş arasındadır. Öğretmenlerin %69.2'si evli ve %66'sının en az bir çocuğu vardır. %13.2'si lise, %75.8'i üniversite, %9.2'si yüksek lisans/doktora ve %2'si açık öğretim mezunu ya da halen okumaya devam etmektedir (Tablo 1).

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %15'i en az bir kronik hastalığı olduğunu belirtmiştir. Kronik hastalık olarak en çok trioid hastalıkları, astım, hipertansiyon ve bir öğretmen Çölyak yanıtını vermiştir. Öğretmenlerin %30.8'i sınıfında en az bir öğrencisinde herhangi bir kronik hastalık olduğunu belirtmiştir. En sık belirtilen hastalıklar astım/allerji, epilepsi ve otizmdir. Çölyak hastası öğrencisi olduğunu belirten iki kişi mevcuttur. Kronik hastalığa sahip öğrencileri olan öğretmenlerin %80'i öğrencisinin hastalığının belirtileri açısından takip ettiğini belirtmiştir.

Katılımcıların çalışmakta oldukları kurumlar ile ilgili özellikler Tablo 1'de incelenmiştir. Tablodaki verilere bakıldığında araştırmaya katılan öğretmenlerin şu an ve daha önce çalıştıkları kurumda Sağlık Bakanlığı'ndan eğitim alma durumu incelendiğinde; öğretmenlerin sadece %28.6'sı şu an çalıştığı kurumda eğitim aldığını belirtirken daha önce çalıştığı kurum için bu oran %18.5'e düşmektedir. Sağlık Bakanlığı/kuruluşlarından alınan destek için öğretmenlerin %22.9'u aşı uygulaması yapıldığını, %22'si seminerler verildiğini, %4'ü ise hem seminer hem aşı uygulamalarının yapıldığı yanıtını vermiştir. Öğretmenlerin çalıştıkları kurumda sağlık personeli, beslenme dostu okul sertifikası ve beyaz bayrak belgesi olma durumları incelendiğinde okulunda sağlık personeli olduğunu belirten %14,2 öğretmen bulunmaktadır. Okulunun Beslenme Dostu Okul Sertifikası olduğunu belirten %77,5 öğretmen bulunmaktadır. (Tablo 1).

Tablo 1. Öğretmenlerin Çalışmakta Oldukları Kurum Özellikleri (%)

Özellik	Sayı	Yüzde*	Çölyak Bilgi Puanı Ortanca (Ç1-Ç3)	p değeri/ İstatistik değeri
Çalışılan Kurum (n=225)				
Kamu	137	60.9	29 (19.5-35)	p:0.016*
Özel	88	39.1	26 (17-31)	U:4885.5
Sınıfta yardımcı Öğretmen Sayısı (n=138)				
1	56	40.6	27 (14-31.75)	p:0.136
2-3	39	28.2	29 (22-36)	X² :3.984
4 ve üzeri	43	31.2	29(19-35)	
Okulda Sağlık Personeli Olma Durumu				
Var	32	14.2	27,5 (22-32.75)	p:0.418
Yok	194	85.8	27 (18-33)	U:2826.5
Okulun Beslenme Dostu Okul Sertifikası Olma Durumu (n=227)				
Var	176	77.5	28 (19.25-34.75)	p:0.019*
Yok	51	22.5	26 (15-29)	U:3518
Sınıf içi etkinliklerde öğrencilerin özel diyet gereksinimine uygun Planlama durumu				
Evet	140	61.9	28 (21-35)	p:0.024*
Hayır	86	38.1	26(14-31.25)	U:4942
Şu an Çalışmakta Olduğunuz Kurumda, Sağlık Bakanlığı'ndan Eğitim Alma Durumu				
Evet	65	28.6	27 (16.5-34)	p:0.924
Hayır	161	71.4	27 (19-33)	U:5190
Daha önce Çalışmakta Olduğunuz Kurumda, Sağlık Bakanlığı'ndan Yeterli Sağlık Bilgilendirme (Eğitim) Alma Durumu				
Evet	42	18.5	28 (16.75-33.25)	p:0.991
Hayır	185	81.5	27(18-33)	U:3880
Öz bildirim Çölyak Bilgi Düzeyi				
Yeterli/Kısmen Yeterli	87	38.7	32(27-38)	p:<0.001*
Yetersiz	138	61.3	23(14-29.25)	U:2737

*p<0.05

Araştırmaya katılan öğretmenlerin Çölyak ile ilgili bazı sorulara verdikleri yanıtlar incelendiğinde, %94.3'ü Çölyak hastalığını duyduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin %9,7'si mezuniyet öncesi Çölyak ile ilgili eğitim aldığını, %3.5'i ise mezuniyet sonrası eğitim aldığını belirtmiş ve %3.5'i çalışmakta olduğu kurumun hizmet içi eğitim programında Çölyak ile ilgili eğitim olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların Çölyak ile ilgili mevcut bilgi kaynağı olarak ilk üç sırada İnternet (%61.8), televizyon (%42.7), basılı materyal (kitap, dergi, gazete)

(%34.5) yer almaktadır. Çölyak ile ilgili bilgi almak için tercih etmek istedikleri istediği kaynak ise sırası işle en sık sağlık personeli (%74.4), İnternet (%48.5) kitap (%11.9) olmuştur.

“Sınıf içerisinde yapmakta olduğunuz etkinliklerde öğrencilerinizin özel diyet gereksinimlerini göz önünde bulunduruyor musunuz?” sorusuna öğretmenlerin %61.7’si evet yanıtı vermiştir. Dikkat edildiği belirtilen noktalar sorulduğunda sağlıklı yeterli dengeli beslenmesi belirtilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerden %8.8’i şu an, %3.5’i daha önce çalıştığı kurumda ölyaklı öğrencisi olduğunu belirtmiştir. Şu an ölyaklı öğrencisi olduğunu belirten 20 öğretmenden 12’si (%60) ölyaklı öğrencisini sınıf içinde kaynaştıracak etkinliklerde bulunduğunu belirtmiştir. “Görev yapmış olduğunuz okullar içerisinde ölyak ile ilgili eğitim, etkinlik ya da herhangi bir düzenlemesi olan bir okul var mıydı?” Sorusuna sadece öğretmenlerin %4 ‘ü evet yanıtı vermiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin ölyak ile ilgili bilgi düzeylerini ölçmek adına ölyak hastalığının özelliklerini tanımlayan bazı sorular yöneltilmiştir. Sorulara verdikleri yanıtların dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Verilen önermelere “Doğru”, “Yanlış” ve “Bilmiyorum” şeklinde yanıt verilmesi istenmiştir. (Tablo 2).

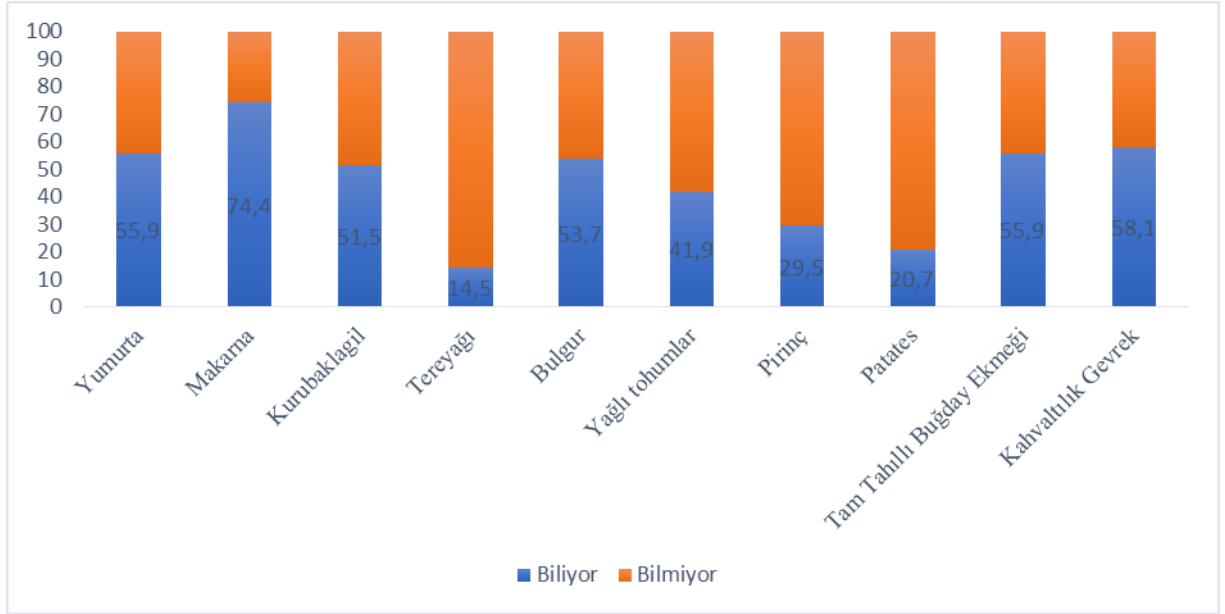
Tablo 2. Çölyak ile ilgili Doğru Yanlış Tipi Bilgi Sorularına Verdikleri Yanıtların Dağılımları (%)

Bilgi Sorusu (n=Toplam yanıt veren kişi sayısı)	n	Biliyor	Bilmiyor
	%		
Çölyak ömür boyu devam eden bir hastalıktır. (n=227)	n	185	42
	%*	(81.5)	(18.5)
Çölyak kalıtsal bir hastalıktır. (n=220)	n	92	128
	%*	(41.8)	(58.2)
Çölyak tedavisi olan bir hastalıktır. (n=225)	n	109	116
	%*	(48.4)	(51.6)
Çölyak'ta süte karşı alerji gelişir. (n=220)	n	45	175
	%*	(20.5)	(79.5)
Çölyak otoimmün bağışıklık sisteminin bir hastalığıdır. (n=213)	n	107	106
	%*	(50.2)	(49.8)
Çölyak bulaşıcı bir hastalıktır. (n=226)	n	3	223
	%*	(1.3)	(98.7)
Çölyak temel olarak cilt hastalığıdır. (n=224)	n	20	204
	%*	(8.9)	(91.1)
Çölyak'ta ishal, kusma, karın ağrısı, yorgunluk, kilo kaybı en sık görülen bulgulardır. (n=224)	n	157	67
	%*	(70.1)	(29.9)
Çölyak sadece çocuklarda görülür. (n=226)	n	4	222
	%*	(1.8)	(98.2)
Çölyak'lı çocuklar şeker, çikolata, lokum vb atıştırmalıklar yiyebilir. (n=225)	n	20	205
	%	(8.9)	(91.1)
Çölyak'lı birey için mutfak, fırın, tost makinası, kullandığı masa vb. ayırmaya gerek yoktur. (n=223)	n	115	108
	%*	(51.6)	(48.4)
Çölyak'lı çocuklar, arada sırada çok küçük miktarlarda yaptığı diyetin dışında besin tüketebilir. (n=225)	n	48	177
	%*	(21.3)	(78.7)

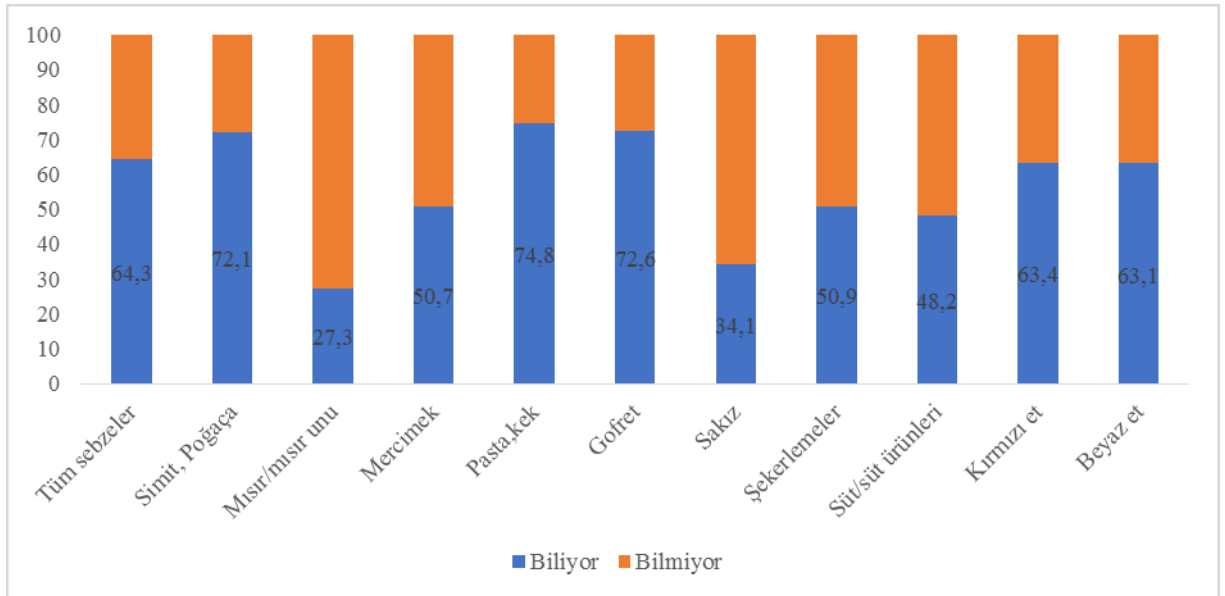
Önemmelerinin doğru olanlar koyu renk ile vurgulanmıştır.

Çölyak belirtilerinin sorgulandığı soruya verilen cevaplar incelendiğinde verilen yanıtlar arasında ilk sırada %66.9 (n=137 kişi) ile karında şişlik, ikinci sırada %52.9 (n=110 kişi) ile ishal ve üçüncü sırada %38 (n=79 kişi) ile iştahsızlık belirtisi olduğu işaretlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlere bir liste halinde yiyecekler verilmiş ve Çölyak hastasının bu yiyecekleri tüketip tüketemeyeceği sorularına verilen yanıtlar grafik 1’de sunulmuştur.



Grafik 1. Öğretmenlerin Çölyak Hastalığı Olan Çocukların Tüketilebildikleri ve Tüketemedikleri Yiyecekler ile ilgili Verdikleri Yanıtların Dağılımı (%)

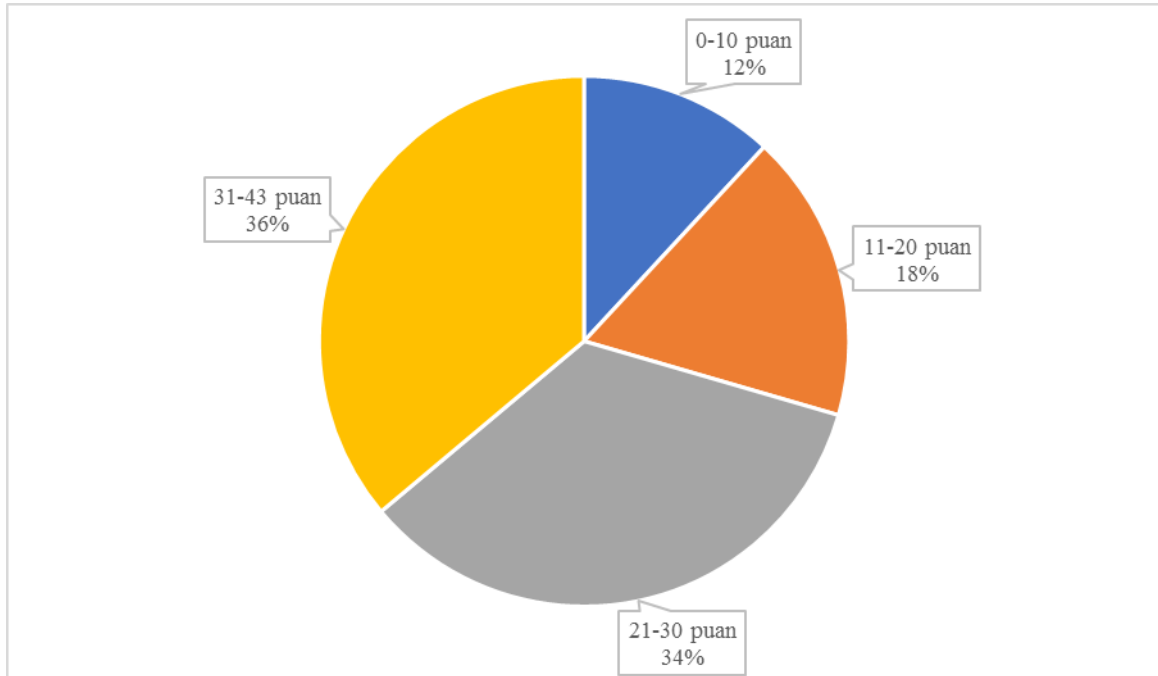


Grafik 1. Öğretmenlerin Çölyak Hastalığı Olan Çocukların Tüketilebildikleri ve Tüketemedikleri Yiyecekler ile ilgili Verdikleri Yanıtların Dağılımı (%) (Devam)

Sınıf içerisinde etkinliklerde kullanılan parmak yüz boyaları tutkallar, oyun hamuru, el pulları, sticker ve yara bandı eser miktarda da olsa glüten içermektedir. Çölyaklı öğrencinin sınıf içerisinde kullanılmaması gereken materyallerin bilgisinin sorgulandığı soruda araştırmaya katılan öğretmenlerin %34.4'ü sınıf içi etkinliklerde oyun hamuru, %28.6'sı parmak ve yüz boyaları ve %19.4'ü tutkal kullanılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %96.5'i Çölyak bulaşıcı bir hastalık değildir yanıtı vermiştir. %45.3'ü Çölyak tedavisi ile ilgili bilgisi olduğunu belirtmiş ve %31.3'ü 09 Mayıs Çölyak Günü'nü ve Glütensiz ürün logosunu doğru yanıtlamıştır. Çölyak ile ilgili bilgi düzeyi konusunda %38.7'si kendisini yeterli /kısmen yeterli ve %61.3'ü yetersiz görmektedir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin bilgi sorularına verdikleri yanıtlara göre almış oldukları bilgi puanları kategorik olarak grafik 2'de gösterilmiştir.



Grafik:2. Öğretmenlerin Çölyak Bilgi Puanı Dağılımı (%)

Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Çölyak Bilgi Puanları ve İlişkili Etmenler

Araştırmaya katılan öğretmenlerin bilgi puan ortalamaları incelendiğinde; kamu da çalışanların ortanca puanı 29 (19.5-35), okulda beslenme dostu okul sertifikası bulunanların 27,5 (22-32.75), sınıf içi etkinliklerde özel diyet gereksinimi olan öğrenciye özgün planlama yapanların 28 (21-35) ve öz bildirimle Çölyak bilgi düzeyini yeterli bulanların ortanca puanı 32(27-38) olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Çölyak Bilgi Puanı Seviyesini Etkileyen Faktörler

Değişken	Tek Değişkenli Analiz			Çok Değişkenli Analiz				
	OR	95% G.A		p Değeri	AOR*	95% G.A.		p Değeri
		Alt	Üst			Alt	Üst	
Yaş >35	1.140	0.675	1.925	0.620	-	-	-	-
Mezuniyet Öncesi Eğitim: Var	11948	0.784	4.845	0.151	-	-	-	-
Çalıştıkları Kurum: Kamu	1.747	1.016	3.004	0.044	1.881	1.046	3.384	0.035
Çalıştıkları kurumda Sağlık Personeli: Var	1.042	0.493	2.202	0.921	-	-	-	-
Beslenme Dostu Okul: Evet	1.495	0.795	2.810	0.212	-	-	-	-
Öz Bildirimle Çölyak Bilgi Puanı: Yeterli ve Kısmen Yeterli	4.650	2.599	8.319	<0.001	4.674	2.588	8.444	<0.001

*N=223, R²= 0.18 (Nagelkerke) *Model:X²(2)=32.684 (p<0.001) *Hosmer Lemeshow Test: p= 0.768

*AOR: Düzeltilmiş (Adjust) Odds Oranı

Bu çalışma grubu için yapılan çok değişkenli lojistik regresyon analizine göre; öz bildirimle Çölyak bilgi düzeyi yetersiz olan öğretmenler, yeterli ya da kısmi yeterli olarak bildirenlere göre Çölyak bilgi puanı 4.6 kat tahmini olarak ortanca puanın altındadır. Özelde çalışan öğretmenler, kamuda çalışanlara göre Çölyak bilgi puanı 1,88 kat tahmini olarak ortanca puanın altındadır. Modelde ki-kare istatistiğinin anlamlı olması ve R² istatistiklerinin 0.20'ye yakın olması nedeniyle modelin anlamlı olduğu söylenebilir (Model:X²(2)=32.684 (p<0.001); R²= 0.18 (Nagelkerke)) . Hosmer Lemeshow testine göre oluşturulan modelin veriye uyumu iyidir (p=0.768) (Tablo 3).

TARTIŞMA

Araştırmamızda öğretmenlerin %60.9'u kamuya ait, %39.1'i ise özel bir kurumda çalışmaktadır. %40.6'sının en az bir öğretmen yardımcısı vardır. Okulunda sağlık personeli olduğunu belirten %14.2'i öğretmen bulunmaktadır. Gündüz ve ark., (2013), çalışmaya dahil ettikleri kreşlerin %14'ünde sağlık görevlisinin bulunduğu ve sağlık görevlilerinin yarısı hekim, diğer yarısı hemşirelerden oluşmaktadır. Öğrencilerin okul içi tarama, acil durumlarda müdahale ve sağlık eğitimi, sağlığın korunması geliştirilmesi konusunda öğretmenler ve öğrenciler başta olmak üzere okul bünyesindeki çalışanlar hatta velileri de kapsayacak eğitim ve bilgilendirme açısından önemlidir.

Öğretmenlerin %77.5'i Beslenme Dostu Okul Sertifikası olduğunu belirtmiştir. Sağlık Bakanlığı 2017 verilerine göre Türkiye'de 16 828 (tüm okulların %28'i) okulda beslenme dostu okul sertifikası vardır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Türkiye'de okul sağlığı hizmetleri ilk defa 1930 yılında ele alınmıştır. 1995'te Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen 'Sağlığı Geliştiren Okullar Ağı Projesi' uygulanmaya başlanmıştır. 2010 yılında 'Okullarda Obezite ile Mücadelede Yeterli ve Dengeli Beslenme ve Düzenli Fiziksel Aktivite Alışkanlığının Kazandırılması' kapsamında 'Çocukluk ve Adölesan Döneminde Yeterli ve Dengeli Beslenmenin Sağlanması İçin Temel Besin Gruplarında Yer Alan Besinlerin Tüketiminin Özendirilmesine Yönelik Beslenme Programlarının Yürütülmesi, Beslenme Hizmetlerinin Periyodik Olarak Denetlenmesinin Sağlanması' stratejisi ile Beslenme Dostu Okul projesi başlatılmıştır (Çağlar, 2018). Okul sağlığı hizmetleri, okul çağındaki çocukların en iyi bedensel, ruhsal ve sosyal sağlığa kavuşmalarını sağlar ve toplumun sağlık düzeyini yükseltmeyi amaçlar (Yıldız, 2016).

TC. Sağlık Bakanlığı, 'Çölyak Hastalığı' Öğretmenlere Yönelik Bilgilendirme Rehber'inde (2018), Okuldaki kutlama/ etkinliklerde besin ikramı yapılacaksa, öğrenci velisinin birkaç gün öncesinden bilgilendirilmesi ve öğrencinin glutensiz besinlere ulaşımının sağlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Yine bu rehberde sınıf içi etkinliklerde öğretmen Çölyaklı öğrencinin besin gereksinimini göz önüne alarak planlama yapmalı ve sınıf içerisinde çocuğun sosyal izolasyona uğramaması konusunda dikkatli olunması gerektiğini belirtilmiştir. Katılımcıların %61.7'si sınıf içi etkinliklerde öğrencilerin özel diyet gereksinimine göre plan yaptıklarını belirtmiştir. Okul öncesi öğretmeni öğrencinin tüm gelişim alanını destekler etkili ve uygun sınıf ortamını sağlar. İyi yönetilen bir sınıfta etkili öğretim-öğrenim ve yönetim sağlanmış olur (Aküzüm & Altunhan 2017). Sınıf içerisinde özellikli davranılması gereken öğrenciyi de temel alan kaynaştırma etkinliklerinin varlığı, çocuğun daha sağlıklı psikolojik gelişimi için önemlidir. Okul öncesi dönemde yeterli ve dengeli beslenme, öğrencide geliştirilecek beslenme alışkanlığı için temel teşkil etmektedir; formal eğitim ortamlarında verilen sağlık ve dengeli beslenme bilgisi öğrencide bazı istendik davranışların gelişmesini sağlar. Hastalığı olan çocuklar için bu diyete uyum iken, herhangi bir sağlık problemi olmayan çocuk için gelecek zamanlarda oluşabilecek bir hastalığın önlenmesini sağlayacaktır (Zembat ve ark., 2015). Zembat ve ark. (2015), öğrencilerde beslenme konusunda tek örnek teşkil edecek kişiler aile bireyleri değil, eğitim aldığı kurumdaki öğretmenlerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Günün 1/3'ünün okulda geçtiği düşünöldüğünde okul öncesi öğretmenlerinin bu konuda önemli bir etkiye sahip olduğu yadsınamaz. Bu bakımdan öğretmenin beslenme konusunda edinmiş olduğu bilgi çok önemlidir. Çölyak, besin intöleransı ve diyabet gibi özel diyet gereksiniminin zorunlu olduğu hastalıklarda ise öğretmenlerin hastalık bilgi düzeyleri de önem kazanmaktadır. Kanada Çölyak Derneği (Canadian Celiac Association [CCA]) (2016), öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin Çölyak öğrencilerinin güvenlik ve beslenme gereksinimlerinin farkında olmaları gerektiği ve öğrencilerin glutensiz gereksinimlerini karşılamalarında yardımcı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır

Öğretmenlerin %28.6'sı şu an çalıştığı kurumda Sağlık Bakanlığı tarafından eğitim aldığını belirtirken daha önce çalıştığı kurum için bu oran %18.5'e düşmektedir. Sağlık Bakanlığı/kuruluşlarından alınan destek türüne %22.9'u aşı, %22'ı seminerler, %4'ü ise hem seminer hem aşı yanıtını vermiştir. Halmatov & Akçay (2014), okul öncesi kurumlarda sağlık konulu çalışmada araştırmaya dahil ettiği 50 okul öncesi öğretmenden %28'i kurum içi sağlık faaliyetinin yapılmadığı, %78'inin yapılan sağlık faaliyetinin yetersiz olduğunu, %80'i sağlık kuruluşlarından herhangi bir destek almadıklarını, %94'ü Sağlık Bakanlığı tarafından yeterli bilgilendirme (eğitim) almadıklarını bildirmiştir. Yine aynı çalışmaya göre araştırmaya katılan 15 öğretmen kurum içinde sağlık konulu seminer, 11'i veli toplantısı düzenlendiğini, 15'i veli bültenleri yapıldığı, 9'u ise herhangi bir faaliyet yapılmadığını bildirmiştir. Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan sağlık konulu eğitim ve uygulamalar öğretmenlerin farkındalık düzeyini arttırması açısından önem teşkil etmektedir.

Katılımcılar, Çölyak bilgi düzeyi konusunda, %38.7'si kendisini yeterli /kısmen yeterli ve %61.3'ü yetersiz görmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda Çölyak hastalığı bilgi düzeyi, kamuda çalışan ($p<0,5$), okulunda beslenme dostu sertifikası olan ($p<0,5$) ve öz bildirim ile kendisini yetersiz gören ($p<0,5$) öğretmenlerde yüksek bulunmuştur.

Okul öncesi dönem öğrencinin büyüme, gelişme, sağlıklı ve dengeli beslenme gibi birçok becerinin kazandırıldığı, bir sonraki eğitim sürecinin temellerinin atıldığı önemli bir dönemdir. Öğrencinin bu dönemde almış olduğu eğitim ve sağlıklı yaşama, beslenme becerisi

gelecekte yaşayabileceği sağlık sorunlarının önüne geçilmesinde önem teşkil etmektedir. Bu anlamda öğretmenlerin öğrencilerde doğru beslenme alışkanlığını geliştirmesi, beslenme konusunda öğrencilerde sorumluluk bilincinin geliştirilmesi ve oluşabilecek herhangi bir komplikasyonun önlenmesi için Çölyak hastalığı dahil olmak üzere özel besin gereksinimini zorunlu kılan tüm hastalıklar ile ilgili bilgi düzeylerinin yüksek olması gerekmektedir. Sağlık bakanlığı tarafından verilen/talep edilen ve hizmet içi eğitim programlarında alınan eğitimlerin kalıcılığı ve yararlılığı adına verilecek eğitimlerin öğretmenlerin öz yeterliliklerinde kendilerini daha az yeterli gördükleri konular içerisinden seçilmesi ve bu bağlamda yetersiz görülen konunun bilgi düzeyinin artırılması, tüm okulların beslenme dostu okul sertifikasının olması hem obezite ile savaş hem sağlıklı yaşamın kazandırılması hem de diyet zorunluluğu olan hastalıklara uyumda öğrencilerin yiyeceğe erişimi, öğretmenlerin ise beslenme konusunda ki bilgi düzeyinin artırılması açısından daha yararlı olacaktır. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliği ilkesine bağlı kalınarak öğrencinin eğitimini kısıtlayacak her türlü durumun önüne geçilmelidir. Her yıl 9 Mayıs Dünya Çölyak Günü'nde 'Çölyakla Yaşam' konulu programlar düzenlenmesi, öğretmen ve yönetici kadro başta olmak üzere okulda ki tüm öğrenci ve çalışanlarda bir farkındalık oluşturulması adına etkili olacaktır.

Araştırmanın Etik Yönü: Araştırmanın yürütülebilmesi için Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve Ankara Üniversitesi Etik Kurulundan 56786525-050.04.04/74848 sayı ve 25/07/2019 tarihli izin alınmıştır.

Yazar Katkıları: Fikir: GF, DO; Tasarım: GF, DO; Kaynaklar ve Malzemeler: GF; Veri Toplanması ve analizi: GF, DO; Literatür Tarama: GF; Makale Yazımı: GF; Eleştirel İnceleme: DO.

Çıkar çatışması: Yok.

Finansal destek: Yok.

KAYNAKLAR

- Aşık, Z.N. (2019). İç hastalıkları hekimleri ve aile hekimlerinde çölyak hastalığı farkındalık düzeyinin belirlenmesi (Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). T.C Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul.
- Aküzüm, C. & Altunhan M. (2017). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri ile kaynaştırma eğitimi yeterliklerinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31): 779-802.
- Barzegar, F., Rostami-Nejad, M., Shalmani, H.M., Sadehi, A., Khani, M.A. & Aldulaimi, M. (2017). The effect of education on the knowledge of patients with celiac disease. *Gastroenterology and Hepatology From Bed to Bench*, (10):15-19
- Bulsa, G.C. & Bulsa, M. (2018). Adherence to gluten-free diet in children with celiac disease. *Open Access Journal*, (10): 1424. file:///C:/Users/Hp/Downloads/nutrients.
- Canadian Celliac Association [CCA] (2007). Celiace Desiase Teacher's Info. (Erişim tarihi: 10.01.2022). <http://www.celiac.ca> .
- Çağlar, S. (2018, 3-4 Mayıs). Okullarda sağlığı geliştirme, Uluslararası Güvenli Okullar. Çalışan Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu, Bolu, Türkiye.
- Çakmak, A. (2013). Ankara'da yaşayan 19-65 yaş arası çölyak hastalarının beslenme durumlarının yaşam kalitesi üzerine etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Dalgıç, B., Sarı, S., Baştürk, B., Ensar, A., Egritas O., Bükülmez, A., Barış, Z. (2011). Prevalence of celiac disease in healthy Turkish school children. *Am J Gastroenterol.* 106(8):1512-7. DOI: 10.1038/ayg.2011.183
- Demirçeken, F.G. (2011). Gluten enteropatisi (Çölyak hastalığı): Klasik bir öykü ve güncel gelişmeler. *Güncel Gastroenteroloji Dergisi*, (15):58-72.
- Elliiki, Z. (2019). Çölyak hastalığı tanısı almış kişilerde glutensiz diyetin psikososyal durum ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fidan, G. & Çalışkan, D. (2020). Okul öncesi eğitim kurumlarında çölyak hastalığı yönetimi: Öğretmenin rolü ve sorumlulukları. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(3): 901-917.
- Gündüz, S., Çizmeci, M.N. & Kanburoğlu, M.K. (2013). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki öğretmenlerin çocuk salığı konusundaki bilgi düzeyleri. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, (1): 21-26. <http://dx.doi.org/10.12956/tjpd.2013.1.04>
- Meyer, S. & Rosenblum, S. (2017). Participation and quality of life concepts in children and adolescents with celiac disease: A scoping review. *Open Access Journal*, (9):2-15.
- Moya, D.A., Nugent, C.A., Baker, D.R. & Baker, S.S. (2020). Celiac disease nutritional status and poor adherence to follow-up. *SAGE Journals*, (59):649-655. <https://doi.org/10.1177/0009922820912216>
- Karahmet, F. (2020). Çölyak Hastalığında Teşhis Süresi. *Ege Tıp Dergisi*, 57(4):228-231.
- Karakoyun, M., Özyurt, G., Appak, YC., Sapmaz, AY., Doğan, G. & Kasıręa, E. (2018). Comparasion of Psychiatric Features and Family Functioning in Adolescents with Celiac and Healthy Adolescents. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(4):720-725. <https://doi.org/10.31832/smj.459623>
- Köse, A., Uzun, M. & Özarıslan, Ö.G. (2018). Okul öncesi eğitim kurumlarında görevli yardımcı hizmetlilerin eğitim öğretim sürecindeki rollerine ilişkin yönetici görüşleri. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, (7): 62-83. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.379179>
- Özkaya, V. & Özkaya, ř.Ö. (2018). Çölyak hastalığına diyetetik yaklaşım. *Türkiye Klinikleri Dergisi*, 34(4): 186-193.
- Öztürk, E.Y. (2019). Çölyaklı çocuklarda glutensiz diyet tedavisinin intestinal mikrobiyotaya etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. & Türker, P.F. (2021). Okul öncesi dönemde çocuklardaki farklı yeme davranışları ve ebeveyn faktörlerinin bu davranışlara etkisi. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1): 1-14.
- Serin, Y. & Akbulut, B. (2017). Çölyak hastalığı ve glutensiz diyet tedavisine güncel yaklaşım. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2):192-200.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2018). Çölyak hastalığı öğretmenlere yönelik bilgilendirme rehberi. (Erişim Tarihi: 18.10.2021). https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayat/db/Yayinlar/rehberler/Colyak_Hastaligi_Ogretmenlere_Yonelik_Bilgilendirme_Rehberi.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı (2017). Metabolizme ve çölyak. Çölyak ve görölme Sıklığı. (Erişim Tarihi: 23.12.2021). <http://beslenmehareket.saglik.gov.tr/http://beslenmehareket.saglik.gov.tr/>

- Yıldırım, D. (2019). Çölyak hastalığı olan çocuklarda beslenme durumunun değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, E. (2020). Çölyak hastalığı ve glutensiz besleme. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3):175-187.
- Yıldız, E. (2016). Okul sağlığı hemşireliği. İçinde Eriçi B. (Eds.), *Halk Sağlığı Hemşireliği* (ss.194). 2. Baskı. Nobel Yayın Evi.
- Zembat, R. Kılıç, Z., Ünlüer, E., Çobanoğlu, A., Usbaş, H. & Bardak, M. (2015). Çocuğun beslenme alışkanlığını kazanmasında okulöncesi eğitim kurumlarının yeri. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, (1):417-424.